

آشفته‌گی ژئوپلیتیک و حضور سنگین آمریکای لاتین، در راهبرد امنیت غذایی ایران

نویسنده: دکتر حسین شیرزاد، تحلیل‌گر و دکترای توسعه کشاورزی

توازن میان دیپلماسی غذایی، دیپلماسی آب، خودکفایی فضا محور(نه منبع محور) و مدیریت انعطاف پذیر زنجیره‌های ارزش، هسته اصلی استراتژی امنیت غذایی کشور ایران در یک دهه آینده خواهند بود تا ضمن تکیه بر توانمندی‌های تولید ملی، ریسک‌های متنوع و متکثر واردات مواد غذایی را که در نهایت خارج از کنترل است، با رعایت ضوابط و تنظیمات زیست محیطی مدیریت کند. این "پروبلماتیک" می‌تواند مستلزم تقویت لجستیک غذا، همکاری در پیمان‌ها و نهادهای چندجانبه منطقه‌ای و جهانی باشد تا منظومه امنیت غذا را انعطاف‌پذیرتر و پذیرای منافع واردکنندگان مواد غذایی کند.

حفظ سیستم تجارت چندجانبه مواد غذایی و اجتناب از انواع محدودیت‌های صادراتی که در طول بحران جهانی غذا در سال‌های اخیر رخ داده، الزامات فوری هستند. در حال حاضر ترکیه، افغانستان، عراق، آذربایجان از کشورهایی محسوب می‌شوند که برای تامین منابع آبی مطمئن و نیازهای تغذیه‌ای پایدار جمعیت خود با ایران رقابت می‌کنند، این رقابت منجر به افزایش اصطکاک‌های ژئوپلیتیکی می‌شود و مناطقی را که دارای آب یا مازاد مواد غذایی سالم تولید می‌کنند، در مزیت مشخصی قرار می‌دهند. حتی کمبود و اختلالات زنجیره تامین باعث تحولات ژئوپلیتیکی می‌شود. رشد مواد غذایی مغذی به دلیل اختلالات آب و هوایی به طور فزاینده‌ای چالش برانگیز می‌شود.

ما در جهانی زندگی می‌کنیم که در حال حاضر با کاهش زمین‌های زراعی و اثرات تغییرات آب و هوایی روبرو هستیم. به عنوان مثال، تخریب زمین در حال حاضر بهره‌وری ۲۳ درصد از زمین‌های کشاورزی جهان را کاهش داده است و بیش از ۵۷۷ میلیارد دلار از تولید سالانه کشاورزی در معرض خطر از دست‌داده افشان‌ها است. انتظار می‌رود تولید جهانی غذا با تغییرات اقلیمی ۸ درصد کم‌تر از بدون آن رشد کند. انتظار می‌رود بازده میوه‌ها و سبزیجات تحت سناریوی تغییرات آب و هوایی تا ۶ درصد کاهش یابد.

یکی از مسائل اصلی در اینجا این است که آیا می‌توان غذا را با موفقیت به عنوان یک ابزار ترکیبی برای گسترش نفوذ و به دست آوردن متحدان، تسلیحاتی نمود. بنابراین، این تنها مطرح نیست که چگونه ژئوپلیتیک بر امنیت غذایی تأثیر می‌گذارد، تأثیر امنیت غذایی بر ژئوپلیتیک مهم‌تر است

آیا امنیت غذایی به معنی تقابل "شمال جهانی" در مقابل "جنوب جهانی" خواهد بود؟ یا چنین ساده‌سازی کافی نخواهد بود، زیرا تنش‌های ژئوپلیتیکی ما را به مسیر زنجیره‌های تامین متنوع‌تر، سرمایه‌گذاری بیش‌تر در تولید محلی و توسعه قوانین و مکانیسم‌های بین‌المللی جدید سوق می‌دهد؟

بی‌تردید در آینده، چالش‌های مربوط به اختلالات زنجیره تامین ناشی از اقلیم و سوء تغذیه منجر به افزایش ناآرامی و بی‌ثباتی ژئوپلیتیکی می‌شود. همان‌گونه که در طول همه‌گیری، شاهد بودیم که کشورها برای مبارزه با تورم غذا، قیمت‌گذاری، با نادیده گرفتن موافقت‌نامه‌های تجاری طولانی‌مدت و تهدید اتحادهای ژئوپلیتیکی، منابع غذایی را احتکار و صادرات خویش را یا محدود و یا متوقف کرده بودند. از زمان همه‌گیری، زنجیره‌های تامین جهانی در نتیجه تغییر روابط بین‌المللی دچار نوسان شده است: بازگشت ترامپ، جنگ تجاری ایالات متحده و چین، جنگ روسیه و اوکراین و تجدید خصومت‌ها بین اسرائیل غاصب و حماس و درگیری‌ها در لبنان و سوریه و حضور داعش در عراق، مسئله حوثی‌ها و مصائب طالبان در افغانستان؛ ترکیبی از این عوامل - بحران مهاجران، سوء تغذیه و اختلال در زنجیره تامین ناشی از بدتر شدن تغییرات آب و هوایی - نیاز فوری به تامین مواد غذایی مطمئن‌تر در وضعیت سیاسی پر نوسان‌تری ایجاد کرده است. طرفه این که حکمرانی ضعیف بر ظرفیت کشورها برای یک واکنش سیاسی مناسب و پاسخگویی به بحران‌های ادواری غذایی تأثیر منفی می‌گذارد.

در این میان رابطه با آمریکای لاتین برای تعدیل بحران‌های مقطعی غذایی امری موثر محسوب می‌شود. آمریکای لاتین با پتانسیل تولید انبوه، روابط تجاری ایجاد شده با بزرگ‌ترین اقتصادهای جهان و منبع قوی نیروی کار، نقشی اساسی در رسیدگی به کمبود غذا در جهان ایفا می‌کند. اما در این هنگامه؛ آمریکای لاتین به طور منحصر به فردی موقعیت خود را به عنوان یک تامین‌کننده جهانی گوشت، علوفه، میوه و سبزیجات ارتقا می‌دهد. این منطقه در حال حاضر یک ابرقدرت کشاورزی صنعتی است که حدود یک چهارم صادرات جهانی محصولات کشاورزی و شیلاتی را به خود اختصاص داده است. این منطقه دارای بیش‌ترین سرانه زمین کشاورزی و آب در دسترس است و تنها با داشتن ۱۵ درصد از مساحت زمین، ۲۹ درصد بارندگی جهانی را دریافت می‌کند و ۳۳ درصد از منابع تجدیدپذیر در دسترس جهانی را در اختیار دارد و ۴۰ درصد از آب شیرین جهان را ذخیره می‌کند

برای آمریکای لاتین با مجموع نیروی کار بیش از ۳۰۰ میلیون نفر، همه چیز فراهم است تا ظرفیت رو به رشد منطقه را منجیق کنند. بر اساس داده‌های آمریکای لاتین و عملکرد تاریخی تولید و صادرات جهان از ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰، تا سال ۲۰۵۰، آمریکای لاتین می‌تواند از هر پنج قلم میوه و سبزی دو تا سه قلم میوه را در سطح جهان عرضه کند. در این منطقه، ظرفیت تولید و مزیت ژئوپلیتیکی توامان وجود دارد. بیش از ۶۰ درصد از کل تولید

مکزیک به ایالات متحده صادر می شود. به عبارت دیگر، در جهانی با جمعیت بیش تر و ناامنی غذایی، آمریکای لاتین در حال حاضر به عنوان یک سبد میوه برای قدرتمندترین شرکای تجاری جهان عمل می کند.

آمریکای لاتین هیچ وفاداری، پیمان یا لطف خاصی با هیچ یک از اقتصادهای بزرگی که در حال حاضر برای تسلط جهانی در تلاش هستند، ندارد. به عبارت دیگر، آمریکای لاتین "یک شریک امن و قابل اعتماد است که نه علاقه و نه توانایی شروع جنگ های بین المللی دارد." حال اگر این بی طرفی به خوبی مدیریت شود، قدرت چانه زنی و فرصتی گسترده تر برای استفاده از وابستگی بزرگ ترین اقتصادهای جهان به آمریکای لاتین در زمینه ژئوپلیتیک ایجاد می کند. در دنیای واقعی در جهانی که برای برآوردن نیازهای غذایی رو به رشد مردمان به چالش کشیده شده است، آمریکای لاتین موقعیت بسیار خوبی دارد.

بسیاری کشورهای آمریکای لاتین نیاز مبرم به کود اوره داشته همچنین، سطح خوبی از مکالمه زبان انگلیسی دارند - قابلیت دیگری که آنها را قادر می سازد تا به راحتی از بازارهای بین المللی استفاده کنند. البته؛ چند سال آینده برای آمریکای لاتین حیاتی است تا بتواند خود را به عنوان یک تامین کننده مهم غذا در جهان تثبیت کند. این منطقه باید با سرمایه گذاری در زیرساخت ها، افزایش دسترسی به فناوری و دانش در سراسر منطقه، افزایش پایداری مالی برای مشاغل تولیدی و افزایش آگاهی جهانی از پتانسیل کشاورزی آمریکای لاتین، به افزایش ظرفیت خود برای تغذیه جهان با مواد غذایی مغذی ادامه دهد.

آمریکای لاتین به حفظ روابط تجاری قوی اما بیطرف با بزرگ ترین اقتصادهای جهان ادامه می دهد. دولت های ملی در سراسر منطقه می توانند با اجرای سیاست هایی که شفافیت و کارایی بیش تری را با جایگزینی عدم اطمینان با پیش بینی پذیری و ثبات بازار ایجاد می کنند، تداوم رشد تجارت را تسهیل کنند. آمریکای لاتین با پتانسیل گسترده ای که برای تولید محصولات کشاورزی دارد، روابط تجاری عمیق با بزرگ ترین قدرت های اقتصادی جهان و وضعیت در حال ظهور به عنوان یک تامین کننده جهانی مواد غذایی مغذی، نقشی حیاتی در تغذیه جهان ایفا می کند. با انجام این کار، منطقه این پتانسیل را دارد که ارتباط ژئوپلیتیکی خود را افزایش دهد و رفاه منطقه و مردم آن را بالا ببرد.

ایران در یک دهه آینده با چالش های مهمی در تامین کالاهای اساسی، خوراک دام و غذای پایدار برای جمعیت رو به رشد خویش مواجه است. بحران در دشت ها، رشد منفی سرمایه گذاری، استهلاک زیرساخت ها، خشکی و خشکسالی، سوء تغذیه و اختلالات زنجیره تامین ناشی از تغییرات آب و هوایی، نیاز فوری به تامین مواد غذایی از منابع قابل اعتماد را ایجاد کرده است که به دلیل بی ثباتی ژئوپلیتیکی در منطقه خاورمیانه تسریع شده است. امروزه آمریکای لاتین از نظر استراتژیک برای مقابله با کمبود غذا در صف اول قرار دارد و سه عنصر حیاتی

را در بطن خویش ارائه می دهد: پتانسیل تولید عظیم، موقعیت ژئوپلیتیکی خنثی و منبع نیروی کار قوی. و در عین نیاز مبرم به کود اوره، بنابراین، برای استفاده از این مزیت های فرامرزی چه کاری می توانیم در کارائیب انجام دهیم؟

راه حل ایده آل حفظ و تقویت سیستم تجارت جهانی مبتنی بر قوانین چندجانبه و سیستم پولی بین المللی خواهد بود. تقویت سیستم تجاری مستلزم احیای مکانیزم حل و فصل اختلافات WTO و عضویت در آن است. همچنین مستلزم پیشرفت بیش تر در برخورد با یارانه ها و محدودیت های تجاری امنیت ملی و توسعه قوانین و هنجارهای بین المللی در مورد استفاده و طراحی مناسب از سیاست های کشاورزی است. برای تقویت سیستم پولی بین المللی، به تلاش های هماهنگ برای عضویت در پالمو و FATF و جلوگیری از پراکندگی سیستم پرداخت جهانی و استانداردها و مقررات مربوطه نیاز است. ما همچنین باید از یک شبکه ایمنی مالی جهانی با منابع خوب و کارآمد اطمینان حاصل کنیم، اندازه گیری و نظارت بر جریان های "کریپتوهای مرزی" را بهبود بخشیم، و گفتگوی جهانی در مورد بازسازی منابع آب-غذا و انرژی را حفظ کنیم. بنابراین، ما به گام های عملی برای بازسازی اعتماد نیاز داریم.

همکاری با یکدیگر در زمینه های مورد علاقه مشترک دومین گام عمل گرایانه است. برای مثال آب و تغییرات اقلیمی را در نظر بگیرید. اخیرا بیش از ۷۰ کشور از طریق بحث های ساختاری تجارت و ثبات محیطی WTO گرد هم آمده اند تا فرصت هایی را برای ارتقای تجارت کالاها و خدمات انرژی های تجدیدپذیر شناسایی و شاهد پیشرفت در خدمات و تجارت دیجیتال باشند. محدودیت های سیاستی در این حوزه ها در شرایط رشد سریع اقتصاد جهانی زیاد است. اما با درک این موضوع، ۹۰ کشور که بیش از ۹۰ درصد تجارت جهانی را نمایندگی می کنند، با هم در جهت قوانین مشترک تجارت دیجیتال کار می کنند و ۷۱ عضو حول یک توافقنامه چند جانبه WTO در مورد مقررات داخلی خدمات گرد هم آمدند که هدف آن ترویج چارچوب های نظارتی شفاف تر، قابل پیش بینی و کارآمدتر است و انتظار می رود هزینه های تجارت خدمات را تا ۱۲۷ میلیارد دلار کاهش دهد. کشورهای غیرمتعهد از جمله ایران نیز می توانند با استفاده از پتانسیل عضویت در پیمان های منطقه ای بریکس، شانگهای، اوراسیا و قدرت اقتصادی و دیپلماتیک خود برای امنیت غذایی خویش و جهان نقش مهم تری ایفا کنند.

امنیت غذایی جهانی در حال حاضر در وضعیت "بحران چند بعدی" قرار دارد، اما بحران ها نیز فرصت هایی را ارائه می دهند. تحولات ژئوپلیتیکی اخیر ایرادات مدل امنیت غذایی متعارف (به عنوان جریان اصلی) و همچنین مزایای یک انگاره جایگزین و تلفیقی را نشان داده است. الگوی اول؛ مدل "فن آوران-سرمایه داری صنعتی سازی و تجاری سازی کشاورزی" است که توسط شرکت های بزرگ کشاورزی طراحی شده و به طور

گسترده توسط سازمان‌های مالی و توسعه ای بین‌المللی بزرگ، شبکه بین‌المللی مؤسسات تحقیقاتی کشاورزی و به طور فزاینده‌ای توسط دولت‌های ملی به اشتراک گذاشته شده و منتشر می‌شود.

مدل دیگر مدلی از پایین به بالا است که توسط شرکت‌های کوچک و متوسط خصوصی، تعاونی‌های کشاورزان خرده‌پا، سازمان‌های اجتماعی، سازمان‌های مردمی محلی و محققانی که در سطوح محلی کار می‌کنند و براساس تجارت در مرزهای مشترک با همسایگان (۱۶ کشور) است. این مفهوم از حاکمیت غذایی؛ هم نقد مدل بالا به پایین است و هم جایگزینی برای آن به شمار می‌رود. مدل قبلی از دهه ۱۹۵۰ بر کشت فشرده و توسعه محصولات کشاورزی مسلط بوده است. این امر تولید جهانی را به قیمت هزینه‌های قابل توجه زیست محیطی، اقتصادی، اجتماعی و بهداشتی، به ویژه در سطوح محلی افزایش داد، اما نتوانست امنیت غذایی قابل اعتمادی را تامین کند. مدل اخیر ذیل کشاورزی احیاگر، اکثریت غذای جهان را در مساحت بسیار کوچک‌تری از زمین، با استفاده از منابع کم‌تر، با حمایت بسیار کم‌تر دولتی و نهادی و با تأثیرات زیست‌محیطی بسیار کم‌تر فراهم می‌کند. اما منحصرأ هیچ‌یک از این دو مدل قابل تجویز راهبردی برای اکوسیستم‌شکننده کشاورزی خاورمیانه نیست و به فوریت باید در تدوین دکترین جدیدتری برای امنیت غذایی ایران کوشید.